

Qaani Shirazi and the Return School in the Qajar Era

Jassim Majeed Rasheed

Jassim79maj37@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8307-162X>

Asst. Prof. Anwar Abbas Majeed (Ph.D)

Wadi_alsalam76@colang.uobaghdad.edu.iq

College of Languages – University of Baghdad

Department of Persian Language

DOI: <https://doi.org/10.31973/aj.v2i146.4328>**Abstract:**

The research is a general overview study of a group of poets, of whom, Qaani Shirazi is the most prominent. He is considered as one of the most prominent poets of the Qajar era, who had worked hard with a group of poets in that period to revive the ancient Persian literary heritage and to formulate it in a new style in a way that revived the language and poetic expressions of modern Persian poetry. This research is intended to identify the contemporary poets of that period who took the responsibility upon their parts to revive the ancient heritage and also to identify the factors that helped bring about a literary constitutional revolution, and what are the prominent types of poetry during that period.

Keywords: Qaani, the return, Qajar**قآني شيرازي ومدرسة الرجوع في العصر القاجاري**

أ.م.د. انور عباس مجيد

الباحث جاسم مجيد رشيد

كلية اللغات – جامعة بغداد

كلية اللغات – جامعة بغداد

قسم اللغة الفارسية

قسم اللغة الفارسية

(مُلخَصُ البَحْث)

تناول الباحث في هذا البحث دراسة عامة ومختصرة عن مجموعة من الشعراء ومن ابرزهم الشاعر قآني شيرازي الذي يعتبر من ابرز شعراء العصر القاجاري الذين عملوا جاهدا هو ومجموعة من الشعراء في تلك الفترة الى احياء التراث الادبي الفارسي القديم وصياغته بأسلوب جديد على نحو احياء اللغة والتعبير الفارسية الشعرية الحديثة، ان الهدف من هذه البحث معرفة الشعراء المعاصرين لتلك الفترة الذين حملوا على عاتقهم احياء التراث القديم وايضا معرفة العوامل التي ساعدت على احداث ثورة دستورية ادبية، وماهي انواع الشعر البارزة خلال تلك الفترة.

الكلمات المفتاحية: قآني . الرجوع . قاجاري

قآانی شیرازی در مکتب باز گشت در دوره قاجار

پژوهشگر . جاسم مجید رشید

راهنمایی . دانشیار دکتر: انور عباس مجید

چکیده:

پژوهشگر در این پژوهش به بررسی کلی و مختصر در مورد گروهی از شاعران پرداخته است که برجسته ترین آنها شاعر قآانی شیرازی است که یکی از برجسته ترین شاعران عصر قاجار به شمار می رود که با گروهی کار بسیار داشته است. از شاعران آن دوره برای احیای میراث ادبی کهن پارسی و تدوین آن به شیوه ای جدید به گونه ای که زبان و بیان شعری فارسی نو را احیا کند، هدف این پژوهش شناخت شاعران معاصر آن دوره است که آن را به دست آورده اند. بر عهده خود هستند تا میراث باستانی را احیا کنند و همچنین عواملی را که به انقلاب مشروطه ادبی کمک کرد و انواع شعرهای برجسته در آن دوره را بشناسند.

زندگی نامه قآانی شیرازی :

« میرزا حبیب الله شیرازی فرزند میرزا محمد علی گلشن از شاعران بسیار نام آور زمان سلطنت محمد شاه و ناصر الدین شاه روز ۲۹ شعبان سال ۱۲۲۳ هـ ق ، در شیراز متولد شد، پدرش اصلا از طایفه زنگنه بود که در شیراز به دنیا آمده و همانجا پرورش یافته بود ، او مردی قانع ، درویش مشرب و متوسط الطبع بود . در عروض و قافیه تتبعی داشته است » (آرین پور ، ۱۳۸۷ ، ج ۱ ، ص ۹۳).

« قآانی فرزند دوم پدر بود، دو برادر یکی بزرگتر و یکی کوچکتر از خودش داشت . برادر بزرگش حاجی میرزا محبعلی شیرازی است که از وعاظ معروف عصر خویش و پدرمیرزا محمد تقی شیرازی مجتهد بسیار معروف واز علمای دین و مرجع تقلید بود » (دیوان ، ۱۳۸۷ ، ص ۷).

« قآانی در سن ۱۱ سالگی ، پدرش را از دست داد و از این پس با خانواده اش به فقر و تنگدستی گرفتار شد. اما در عین فقر و تنگدستی از ادامه تحصیل باز نایستاد. شاعر در ترجمه ی حالی که از خود نوشته می گوید : «از نعیم دنیا جز فرش و حصیر و قرص خمیری هیچ نداشتم. افتقار و احتیاجم بر آن داشت که خود پدر خویش شده راهی پیش گیرم. طریق اسلاف شایسته دیدم بی تشویق و تحریک احدی به مدرسه ی بابله ، که یکی از مدارس شیراز است ، رفته حجره گرفته به درس و مشق مشغول شدم.

از آنجا که طبعی موزون داشتم ، به يك دو قصیده فرمانروای فارس «حسنعلی میرزا» را بستودم ، مرسوم قلیلی ، که قوت لایموت شود ، مقرر داشت به همان قناعت کردم و در تحصیل علوم چنان تو سن همت را گرم جولان کرده که به سالی دو بر اقران پیشی گرفتم ، به نوعی که هرکس دید شگفتیها می کرد و با آن که منظرم زشت بود، در نظر همه زیبا شدم» (آرین پور ، ۱۳۸۷ ، ج ۱ ، ۹۳)

« شعر قآنی ، روان و ساده است بسیاری از مضامین او تکرار مضامین قدماست ، اما مضامین تازه نیز دارد ، وی به طریقه ی منوچهری ، خاقانی ، عنصری ، قطران ، فرّخی نظر داشته و سرانجام شیوه ی فرّخی را به سلیقه ی شخص در هم آمیخته و روشی خاص به وجود آورده است که به سبک یا طرز قآنی معروف شده و در عهد خودش مورد توجه بوده است» (غلامرضایی ، ۱۳۷۷ ، ص ۴۴۹) .

زمینه‌های پیدایش باز گشت ادبی :

« شعر فارسی از قرن هفتم به بعد بر اثر حملات مغول و تأثیر عمیق آن بر اوضاع اجتماعی و ادبی ایران ، به درون گرایی و یا پرداختن به مسائل ذهنی روی آورد به گونه‌ای که در غزل این دوره تنها تصویری ذهنی و خیالی از معشوق در بعد زمینی و یا آسمانی در اندیشه شاعر وجود دارد. بنابراین بحران اوضاع اجتماعی ، مجالی برای شاعر ، جز اینکه به درون پناه ببرد نگذاشته است . باز تاب این اندیشه در شعر دوره بعد با توجه به ویژگیهای حکومتی دوره صفویه هر چند شکل و قالبی تازه و نو به خود گرفت و به عنوان سبک اصفهانی و یا هندی ادامه حیات داد، اما در کلیت خود هر گز از قلمرو ذهن و پرداختن به اندیشه‌های درونی و تطبیق آن با عالم خارج فراتر نرفت » (انوری ، ۱۳۷۸ ، ص ۱۳۴) .

استاد ملک الشعرای بهار اعتقاد بوده است « حقیر شمردن خود در برابر معشوق را ، هر چند در دوره عراقی توجیهی عرفانی می توان برای آن یافت ، اما در دوره صفویه یک نوع انطاط ذاتی گوینده در مقابل معشوق یا ممدوح بود » (بهار ، ۱۳۵۱ ، ص ۵۱) .

در اواخر دوره صفویه در عهد سلطان حسین ، سبک هندی ، اوقات تنزل و انحدر خود را طی می کرد ، جامعه در آشفتگی و پریشانی به سر می برد و شعرا ارتباط چندانی با اجتماع نداشتند و در افکار و خیال خود زندگی می گردند. از سوی آخرین حمله افغانها به ایران و تاراج کتابخانه‌های آن ، اوضاع نابسامانی را ایجاد کرده بود که گویا دیگر کسی در اندیشه شعر و شاعران نبود ، در سخن و افکار نویسندگان مشهور ایران معاصر می گوید « سالهاست که به علت انقلاب زمانه یکباره رسوم شاعری فسخ و شعرا از کثرت اندوه مسخ

و عزیمت شعر را فسخ کرده‌اند، تفریق بال و حال به حدی است که کسی را حال خواندن شعر نیست تا به گفتن چه رسد» (لطفعلی ، ۱۳۸۷ ، ص ۲۵۵) .

نویسنندگان و شاعران این دوره در پریشان احوال غالباً در گوشه فراغتی به مطالعه در دیوانهای شعر و تمرین در روش سخن سرایی قدما می کوشیدند.

در کتاب آتشکده آمده است « خواست که جواهر رنگین مخزن خیال معاصرین را به نظر جوهریان بازار دانش و بینش رساند تا معلوم شود که نظر به استعداد فطری با وجود شدت آلام روحانی و کثرت اسقام جسمانی، این چند نفر منزویان زاویه خمول تا پا به دایره نظم نهاده و داد سخنوری و سخن گستری داده بی شائبه تکلف هر یک از استادان متقدمین که اکثر اوقات، در امن وامان غنوده در ظل مراحم سلاطین عصر خود کامیاب مطالب و مقاصد بوده محسود ادانی واقاصی می زیستند » (لطفعلی ، ۱۳۸۷ ، ص ۲۰۸) .

عوامل مؤثر در پیدایش نهضت باز گشت :

شمیسا دلایل گرایش به باز گشت ادبی را این گونه بر می شمارد :

۱. تاراج کتابخانه اصفهان : بعد از حمله غزان و مغولان و تیموریان مکرراً کتابخانه سلطنتی و عمومی چون کتابخانه سامانیان و کتابخانه سرپل بازارچه بخارا و غیره از بین رفته بود، تتمه این کتب که از اینجا تا آنجا پراکنده بود، در دوره صفویه که دوره رشد و توسعه و آرامش بود، به تدریج در دربار صفویه و مراکز دیگر جمع آوری شد. اما این کتابخانهها هم ، در حمله افغانها تاراج شد و مقداری از آن به دست مردم افتاد و باعث ارتباط مجدد اهل ذوق، با ادب کهن شد.

۲. در بار قاجاریه : ایجاد در بار باشکوه و تثبیت حکومت مرکزی باعث شد تا شاعران دو باره در دربار جمع شوند و به مدح پادشاهان بپردازند. سلاطین قاجار خود را سلاطین غزنوی و سلجوقی مانده می دانستند و لذا از شاعران و نویسندگان انتظار اعمال ادبی به مدحی داشتند، فتح الله خان شیبانی، ناصر الدین شاه را همان محمود غزنوی می داند، منتهی محمود با شمشیر به هند رفت و ناصر الدین شاه با خرد به اورپا.

۳. تضعیف جامعه : با تغییر نکردن اوضاع و احوال منحنی سیاسی و اقتصادی و اجتماعی نیز تضعیف بیشتر آن بر اثر شکست ایران از روسیه تزاری و به عهده گرفتن غرامتهای کلان و اعمال نقش دولتهای استعماری در ایران، به هر حال، حال و هوای قرون وسطایی آن وقت ایران مناسب با همان شعر دوره باز گشت است.

ضدیت شاعران و نویسندگان نخستین نهضت باز گشت از قبیل آذر بیگدلی و مشتاق و صباحی با سبک هندی شدید بود و برخی از آنان حتی شاعران بزرگ چون صائب را هم قول نداشتند. اما در مقام مقابله به سبب فقر فرهنگی حاکم بر جامعه، تنها راه حلی که به نظر شان می رسید و از دستشان بر می آمد تتبع سبکهای کهنی بود که در دورههای خاص فرهنگی اجتماعی رواج یافته و تمام شده بودند. آنان هر گز در صدد بنای اسلوب جدیدی برنیامدند. قسمت اعظم اشعار دوره باز گشت، اشعاری است که به اقتضای اشعار قدما سروده شده است (ر . ک : شمیسا ، ۱۳۸۰ ، صص ۱۱۳ . ۱۱۸)

باز گشت ادبی در عهد قاجاری :

یکی از امتیازات عصر قاجاریه که نویسندگان و شعرای این دوره روش اساتید قرن سوم و چهارم را در انتخاب الفاظ و معانی بر گزیدند که آنرا (باز گشت ادبی) نامیده اند. می دانیم در قرن سوم که زبان فارسی امروزی به وجود آمد شعری بزرگ و گویندگانی گشاده زبان از مشرق ایران برخاستند که بااهتمام آنان زبان فارسی زنده شد و اندک اندک نضج و رونق گرفت. چون استقلال ایران از منطقه خراسان و ماوراالنهر آغاز شده، سبک نخستین شاعران را سبک ترکستانی اصطلاح کرده اند، امثال (ابو شکور بلخی، رودکی، دقیقی، فردوسی و فرخی و غیره) .

از قرن پنجم اندک اندک شعر و نثر فارسی به پیچیدگیها و دشواریها گرایید، نزدیک بودن بلاد مرکزی ایران به بغداد و مرکز خلافت و بسط معارف اسلامی از تفسیر و حکمت و ادب و مخصوصا تصوف با اصطلاحات مخصوص موجب شد، که اکثر شعرا این دوره مطالب عرفانی و حکمتی و نجوم موسیقی و اصطلاحات زبان عربی و تشبیهات و استعارات به کار رند، این روش سخن سرایی را (سبک عراقی) نامیده‌اند، استادان این سبک امثال (خاقانی، انوری، نظامی، کمال الدین اصفهانی و غیره).

در زمان صفویه سبک هندی به اوج کمال رسید، شعرای این دوره به هندوستان مهاجرت کردند، و این سبک و روش را در شعر و شاعری رواج دادند و ظاهرا وجه تسمیه آن نیز همین است، و امثال شعری این دوره (صائب، عرفی شیرازی، کلیم کاشانی و غیره).

بعد این مراحل دوران ادبی به چند مرحله اساتید عصر قاجاری سبک و روش خاص به آنان استفاده کردند، باز گشت ادبی در عهد قاجاری نه تنها در نظم بلکه در نثر هم جاری است چه در این عصر منشیان و نویسندگانی پیدا شدند که به ساده نویسی گرائید. اگر در منشآت نشاط اصفهانی دبیر فتحعلی شاه عبارت پردازیهها و لغات نامانوس به سبک منشآت قدیم کم و بیش دیده می شود قائم مقام فراهانی و امیر نظام گروسی و بعدها

امین الدوله آن روش را اندک اندک متروک ماندهاند و راه را برای نویسندگان بعد از خود هموارتر کرده‌اند.

باری، اعراض شاعران و نویسندگان از راهی درشت و سنگلاخ و گروش به راهی هموارتر و سهل تر از امتیازات مسلم شعرای عصر قاجاری است، خواه بی عنوان بماند و خواه عنوان باز گشت ادبی بدان نهند (ر. ک: نصرت، ۱۳۵۰، صص ۳۷-۴۱)

عوامل مؤثر به باز گشت ادبی در عهد قاجاری:

۱. آرامش وانتظام نسبی ایران :

« در مدت یک قرن و نیم که قاجاریه در ایران حکمروائی داشته‌اند غیر از جنگ روس و ایران و جنگ هرات که هر دو به شکست ایران منتهی شد دیگر حادثه‌های که نظم کلی کشور را به هم بزند و قابل ذکر باشد روی نداده و هر چند حکومت قاجاریه باز بونی و ضعف توأم بود، مملکت آرامش و استقراری داشت و شاعران مجال یافتند استعداد خود را بنمایانند و این آرامش نسبی را باید از عوامل پیشرفت شعر و ادب درین دوره دانست » (همان منبع قبلی، ص ۳۴)

۲. تاثیر ادبیات اروپائی :

تقریباً از آغاز عصر قاجاریه است که ملتهای اروپائی راه کمال را می پیموده‌اند، ارتباط ایران و اروپا بعد از عصر شاه عباس صفوی در این دوره از نو آغاز و روز افزون شده است. روابط ناپلیون بناپارت امپراطور فرانسه و دیگر سلاطین اروپا با فتحعلی خان شاه قاجار، آمد و شد سفیران و کار گزاران، استخدام معلمین اروپائی بوسیله عباس میرزای نایب السلطنه اعزام محصلین ایرانی به اروپا ایجاد تلگراف، پیدایش چاپخانه، تاسیس دار الفنون، اقامت اروپائیان در ایران، پیدایش روزنامه، رواج زبانهای خارجی مخصوصاً زبان فرانسه، سیاحان اروپائی به ایران آمدند، مسافرتها ناصر الدین شاه و بسیاری از ایرانیان به اروپا، ترجمه و چاپ کتب اروپائی و هزاران روابط ادبی و هنری و فرهنگی دیگر موجب شده است، نفوذ ادبیات و زبان فرانسه را درین عصر مؤثرترین عامل تجدد و تطور باید دانست (ر. ک: نصرت، ۱۳۵۰، صص ۳۵-۳۷)

۳. انقلاب مشروطیت :

« مهم تر وارجمندتر و با اثر ترین عوامل شکوه شعر در عصر قاجاریه انقلاب مشروطیت است که در پایان عصر این طایفه به وقوع پیوسته است. مشروطیت ایران نه تنها انقلاب سیاسی است بلکه انقلاب ادبی نیز هست زیرا شعرای این زمان اندک اندک از مدیحه سرائی و قصیده گوئی به سرودن اشعار وطنی واجتماعی پرداختند و راهی دیگر در پیش گرفتند.

اشعار این گروه از شعرا متضمن افکار نو و اصطلاحات نو در بیداری و در آشنا ساختن مردم به آزادی و انتقاد از روش استبدادی و دیگر شئون اجتماعی است» (همان منبع قبلی، ص ۴۶).

برجستین شاعران عهد قاجاری دوره بازگشت ادبی :

۱. فتحعلی خان صبا :

فتحعلی خان صبا کاشانی معروفترین و پرگویتترین شعرای عصر قاجاری است، بزرگترین اثر ادبی شاعر، شاهنامه در چهل هزار بیت به سبک شاهنامه فردوسی گذاشت، لقب ملک الشعراء گرفته است. سال تولد در سال ۱۲۱۱ هـ. ش و در سال ۱۲۳۸ هـ. ش وفاتش بوده است (ر. ک : همان منبع قبلی، صص ۶۴، ۷۰)

۲. نشاط اصفهانی :

سید عبد الوهاب خان نشاط اصفهانی ملقب به معتمد الدوله از شاعران عالی مقام زمان فتحعلی شاه و رئیس دیوان رسائل واز ستایشگران این پادشاه است، دیوان نشاط مشتمل بر انواع شعر شعر از قصیده و غزل و رباعی و ترکیب بند و مثنویات است، اما هنر خاص او در غزلسرایی است، سبکی خاص وی نه متکلف و متصنع چون تاریخ و صاف و نه مرصع و زیبا چون گلستان سعدی است، سال ۱۱۷۵ هـ. ش ولادت یافت و سال ۱۲۴۴ به مرض سل در گذشت (ر. ک : همان منبع قبلی، صص ۷۵، ۷۹)

۳. وصال شیرازی :

میرزا محمد شفیع وصال معروف به میرزا کوچک از شاعران بانام عصر قاجاری است، دیوان وی در حدود سی هزار بیت است از قصیده و غزل و مثنوی و مرثیه و قطعه، اما بطور کلی اشعارش خشک و بی حال و بی هیجان است. واز این همه شاید در مرثی او اندک تاثیری باشد که مردی معتقد و مذهبی بوده است، بخشی از غزلهای خود را به پیروی سعدی و بخشی را به اقتفای حافظ ساخته است، در سال ۱۱۹۷ هـ. ش ولادت یافت و در سال ۱۲۶۲ هـ. ش درگذشت (ر. ک : همایی، ۱۳۷۵، صص ۳۱۲، ۳۱۳)

۴. فروغی بسطامی :

میرزا عباس پسر آغا موسی بسطامی از شعرای معروف غزلسرای دوره فتحعلی شاه است، در ابتدا مسکین تخلص می کرد ولی بمناسبت نام فروغ الدوله که از فرزندان شجاع السلطنه بود به اشاره ممدوح خود تخلص فروغی اختیار کرد، بخشی از غزلیات خود به غزلیات سعدی سیرازی اقتفای است، فروغی مردی درویش پیشه بود، ودر عهد قاجاریه وی از بزرگترین غزلسرایان شمرده می شود، تولد در سال ۱۲۱۳ و وفاتش در محرم سال ۱۲۶۸ هـ. ش (ر. ک : همان منبع قبلی، صص ۳۱۶، ۳۱۷)

۵. سروش اصفهانی :

محمد علی سروش شمس الشعراء از مردم سده اصفهان است ، در سال ۱۲۲۹ هـ . ش به اصفهان به دنیا آمد ، وی از شاعران بسیار معروف عصر قاجاری است و استادی و مهارت وی بیشتر در قصیده سرایی است . هر چند به پیروی سنائی و ناصر خسرو و منوچهری قصایدی پرداخته اما شیوه خاص او شیوه فرخی و معزی است ، و تغزلاتی بسیار دلکش و لطیف دارد که تغزلات فرخی را به یاد میآورد ، مرگ سروش در تهران به سال ۱۲۸۵ هـ . ش اتفاق افتاده (ر . ک : نصرت ، ۱۳۵۰ ، صص ۱۰۵ . ۱۰۷)

۶. صفی علی شاه :

حاجی میرزا حسن اصفهانی مشهور به صفی علی شاه از بزرگان معروف عرفای زمان ناصر الدین شاه قاجار است، و ظاهراً در این عصر صوفی مشهور تر از او نیست. صفی علی شاه از ادب و شعر و عرفان مخصوصاً بهره تمام داشته و در زبان عربی نیز چنانکه از آثارش پیداست تسلط داشته است، از تالیفات وی کتاب عرفان الحق و بحر الحقایق و میزان المعرفه و زبدة الاسرار است، که این کتاب اخیر در مرثیه حسین بن علی بن ابی طالب (علیه السلام) است. و دیگر تفسیر قرآن مجید است به شعر به وزن مثنوی جلال الدین رومی، میرزا حسن صفی علیشاه در چهارشنبه ۲۲ ذی القعدة الحرام ۱۲۱۶ هـ . ش از دنیا رفته و تولدش در روز سوم شعبان ۱۲۵۱ هـ . ش بوده است (ر . ک : گیلانی ، صص ۳۱ . ۳۴)

۷. حاج میرزا حبیب خراسانی ، متخلص به (حبیب) :

مرحوم میرزا حبیب از ساداتی است که نسبش به جعفر الصادق (علیه السلام) می پیوندد، اجداد وی و خود وی از علمای طراز اول خراسان بودهاند ، با فحص دقیق و تأملی بسزا باید گفت هیچ یک از افراد عصر قاجاریه در شعر و ادب در این دوره به پایه مرحوم حاج میرزا حبیب خراسانی عارف لطیف طبع نرسیدهاند و اگر نام وی در طراز شعرای استاد این عصر از قلم بیفتد مسامحتی جبران ناپذیر شده است ، در سال ۱۲۶۶ هـ . ش در خراسان آمد و در سال ۱۳۲۷ هـ . ش به تهران گذشت ، میرزا حبیب به دو زبان عربی و فارسی شعر می گفته و اشعارش مشتمل بر غزلیات عرفانی و مدایح مذهبی است (ر . ک : هدایت ، ص ۳۳۰)

۸. امیری :

میرزا صادق خان امیری ادیب الممالک را می توان پیشوای شاعران دوره مشروطیت در عصر قاجاریه شمرد ، وی هر چند در ستایش بزرگان اواخر عصر قاجاریه به سبک متقدمین قصیدهها پرداخته ولی قطعات وطنی و اجتماعی و اخلاقی بسیار دارد چونان که

در حدود نیمی از اشعارش در پیرامون این گونه موضوعها است، ادیب الممالک نخستین شاعری است که در عصر مشروطیت به روزنامه نگاری کرائیده باین معنی که در سال ۱۳۱۶ روزنامهٔ ادب را در تبریز و در سال ۱۳۱۸ همان روزنامه‌ها در مشهد و در ۱۳۲۵ روزنامهٔ عراق عجم را تأسیس کرده، تولدش در سال ۱۲۷۷ هـ. ش وفاتش در سال ۱۳۳۶ هـ. ش است (ر. ک: نصرت، ۱۳۵۰، صص ۱۴۱، ۱۴۴)

انواع شعر در عصر قاجاریه:

«شاعران این عصر در انواع شعر از قصیده و مثنوی، غزل، قطعه، مرثیه، رباعی، مسقط و عرفانیات از استادان متقدم پیروی کرده‌اند.

قصیده:

در عصر قاجاریه قصیده سرایی بیشتر مورد توجه و عنایت شاعران است، مهمترین شعرای این دوره (فتحعلی خان صبای کاشانی، مجمر، قآنی، وسروش، محمود خان ملک الشعراء، وصال)، سبک قصاید شعرای این دوره به سبک عراقی و سبک خراسانی نظم کرده‌اند، تقلید عنصری به اشعار آنان کرده‌اند.

مثنوی:

در بیان داستانهای عشقی و حماسه‌های تاریخی و موضوعهای اخلاقی که مجالی بیش لازم است، از اعصار گذشته تا عصر قاجاریه همواره اوزان گوناگون مثنوی مورد عنایت شاعران بزرگ چون فردوسی و سنائی و نظامی و دیگران بوده است. از شاعران عصر قاجاریه نیز به پیروی اساتید متقدم در همین زمینها مثنویهایی به یادگار مانده است که جز یکی دو تا از آن‌ها هیچیک را موضوعی تازه نیست، برجستین شاعران مثنوی این دروه صبا به عنوان (شاهنشاه نامه و گلشن خیال) است.

غزل:

در عصر قاجاریه غزل مورد کمال توجه و عنایت شاعران بوده، مهمترین شاعران غزل این دوره (مجمر اصفهانی، نشاط اصفهانی، فروغی بسطامی، وصال شیرازی، جندقی و قآنی شیرازی) به سبک شعراء غزل بزرگ حافظ و سعدی اقتفا کرده‌اند.

رباعی:

دیگر از انواع شعر که به پیروی متقدمین در این عصر رواج داشته رباعی است، در رباعی غالباً مصراع آخر مورد توجه است که سه مصراع اول زمینه سازی است برای بیان نتیجه در مصراع چهارم، شاعران عصر قاجاریه هم به پیروی متقدمین در سرودن رباعی نیز چون در دیگر انواع شعر طبع آزمائی کرده‌اند و گاهی مضامینی بدیع هم در آن دیده می‌شود، شاعری که شهره به رباعی گویی (سحاب اصفهانی، عاشق اصفهانی، مجمر

اصفهانى، محمود خان ملك الشعراء و يغمنا جندقى) آن شعرا به سعدى ، حافظ ، مولوى ، فرخى سيستانى و منوچهرى تقليد رباعيات آنان كرده‌اند.

مسمط :

مسمط كوئى در اين عصر رواج تمام داشته و جز از قآانى شيرازى كه بايد سردهسته شاعران اين دوره‌هاش دانست عدهاى ديگر از سخن سرايان به پيروى منوچهرى دامغانى درين نوع شعر طبع آزمائى كرده‌اند. از فرزندان مسمطهائى (سپهر كاشانى، شهاب اصفهانى و وصال شيرازى) بوده است.

عرفانيات :

تصوف و عرفان از دير باز در ادبيات ايران جلوه گرى داشته و بسيارى از محققين جهان را عقیده بر اين است كه اين يكى از موجبات طراوت و زيبائى و لطافت و دلگشى و شيرينى و معنويت و عمق ادبيات ايران است ، همه افراد معرفت جوى جهان مى دانند كه بزرگترين و با مغز ترين و با ارج ترين كتاب عرفانى مثنوى مولانا جلال الدين محمد بلخى ايرانى است.

عصر قاجار به از اين روى نيز در خشنديگى و روشنائى دارد كه در هر نقطه از مملكت پيشوايانى از هر طبقه از اين گروه كه بعضى در شعر و ادب آثارى دارند بر مسند ارشاد جايگزين بوده‌اند ، از شاعران استادى در ين منبع شعر (ميرزا حبيب خراسانى، ميرزا حسن صفى عليشاه، وصال شيرازى، فروغى بسطامى، نشاط اصفهانى، محمود خان ملك الشعراء و قآانى شيرازى) مبدع بوده‌اند» (ر . ك : نصرت ، ۱۳۵۰ ، صص ۱۷۵ . ۲۲۳)

اهداف باز گشت ادبى در عصر قاجار است :

هدف اصلى شاعران اين دوره اينست كه؛ ازاد كردن شعر فارسى از فساد و انحطاط عقب ماندگى كه در دوره‌هاى گذشته همچون دوره حكومت صفوى بر آن اعمال شده است. وبراى تحقيق اين مطلب شاعران اين دوره تصميم گرفتند كه سبك ادبيان بزرگ همچون فردوسى، سعدى، حافظ و عنصرى وغيره به كار بيرند و شيوه اين ادبيات بزرگ را زنده كنند چونكه راه و چاره ديگرى براى حل اين مشكل وجود نداشت.

شاعران اين دوره به سبك و شيوه‌هاى شاعران قديم به طور كامل وبى چون و چرا برگزشتند و تسليم شدند همانطور كه نيما ميگويد: (بازگشتى از روى عجز به طرف سبكهائى قديم) وبه اين شكل توانستند اثار بزرگى را مانند پيشنيان را به حد كمال برسانند.

براى مثال: ملك الشعراء صبا اشعار حماسى به سبك شاهنامه مينوشت، سروش و مجمر چكامه‌هاى زيباى به سبك فرخى و معزى را مى سرودند، و افراد ديگرى همچون

معتمد الدوله نشاط غزليات زيبايي به سبك حافظ مينوشت و هيچ فرقى ميان اين آثار با سبك پيشينيان از لحاظ فنى وجود نداشت.

نتيجه گيرى :

قائى شيرازى يکى از برجستين شعراى عصر قاجاربه است ، اين شاعر که دور اساسى به نهضت ادبيات فارسى (دوره باز گشت ادبى) کرد ، قائى با مجموعه از شعراء و نويسندگان فارسى آن عصر پيدا فنون و اشعار فارسى قديم کردند ، آنهمه کارهاى شعرا و ادبيان و نويسندگان آن دوره به چند عامل از عوامل نهضت عصر قاجاربه استفاده کردهاند از حيث آرامش نسبى ، تاثير ادبيات اورپايى و انقلاب مشروطه هم بحساب ميآيد ، تنوع فنون شعر و ادب و سبکهاى ادبى جديد به آن وقت آوردهاند ، ديوان وى حاوى تقريباً بر (۲۳) هزار بيت شعرى منقسم از قصيده ، و غزل ، مدح ، وصف ، مثنوى ، مسقط و رباعيات است.

منابع

- آرین پور، یحیی، سال ۱۳۸۷ هـ. ش، از صبا تا نیما، جلد اول، چاپ اول، تهران.
- محجوب، محمد جعفر، ۱۳۸۰ هـ. ش، دیوان حکیم قآنی شیرازی، تهران، موسوی، چاپ اول.
- غلامرضایی، محمد، ۱۳۷۷ هـ. ش، سبک شناسی شعر پارسی، تهران، انتشارات جام، چاپ اول.
- حسن انوری، ۱۳۸۷ هـ. ش، فرهنگ بزرگ سخن، تهران: انتشارات زوار، جلد پنجم، چاپ ششم، به کوشش محمد گلبن، بهار، محمد تقی، ۱۳۵۱ هـ. ش، بهار وادب فارسی، تهران: انتشارات فرانکلین.
- آذر بیگدلی، به تصحیح حسن سادات ناصری، ۱۳۸۷ هـ. ش. تذکره آتشکده، تهران: انتشارات امیر کبیر، چاپ اول، جلد دوم.
- شمیسا، سیروس، ۱۳۷۰ هـ. ش، بیان، تهران: انتشارات فردوسی، چاپ اول.
- نصرت تجربه کار، ۱۳۵۰ هـ. ش، سبک شعر در عصر قاجاریه، تهران.
- جلال الدین همایی، به کوشش، ماهدخت بانو همایی، ۱۳۷۵ هـ. ش، تاریخ ادبیات ایران، تهران، چاپ اول.
- مولوی گیلانی، ۱۳۴۷ هـ. ش، دیوان قصاید و غزلیات صفی علیشاه، تهران.
- رضا قلی خان هدایت، ۱۳۴۰ هـ. ش، مجمع الفصحاء، بخش دوم از مجلد اول، چاپ موسوی، تهران.